

Esrum i trediveerne

Gert Grøndahl

13. april 1984 (sidste tilgængelige revision)

Revideret 13.4.84.

Esrum i trediveerne

AF GERT GRØNDAHL

Når rejsende i 1930'erne skulle fra København til Esrum, tog de med statsbanerne til Hillerød og derfra med Rutebil-Jensens bus, som betjente strækningen Hillerød-Dronningmølle. Busturen bød på et indtagende tværsnit af Nordsjælland: den store Grib Skov, hyggelige småbyer og smukt kuperede agre med overraskende udsigtspunkter.

Indkørslen til Esrum var - og er - et fint lille naturprospekt. Ned ad Tingbakken slår vejen en elegant bue med skoven i venstre side og et stykke eng til højre. Så passerer man broen over Esrum Å og befinder sig med ét i Esrum.

I min barndom var gadebilledet mere sirligt end i dag, for datidens butikshandlende lagde vægt på et net eksteriør, hvorimod marskandiserne og antikvitetshandlerne, som nu har overtaget de fleste af byens butikker, synes at foretrække en mere skødesløs stil. Den store, smukke kro var den krogede hovedgades samlende midtpunkt, og i syd var den bevarede del af Esrum Kloster slutstenen i det intime gadeforløb, der føltes som en naturlig forlængelse af ens egen dagligstue.

AT FLAGE ELLER IKKE FLAGE

På Esrum Borgerforenings generalforsamling i 1929 fandt man ud af, at den idylliske, men unægtelig også stilfærdige, lille by trængte til nogle lejlighedsvis anstrøg af fest og farve. Da man også trængte til nye indbyggere, lå det snublende nært at fejre fødslen af nye

borgere med almindelig flagning over hele byen. Da jeg kort efter - nærmere betegnet den 4. oktober 1929 - gjorde min entre i verden, og gjorde den i Esrum, blev jeg derfor hilst med flagovationer, som kunne være et statsbesøg værdige. Jeg skylder således en demokratisk forsamling mit livs første og hidtil eneste officielle flaghyldest.

Husejerne blev hurtigt trætte af den nye flagningspligt, og borgerforeningen måtte erkende, at det kan være lige så svært at skabe en tradition som at afskaffe en sådan. Sandt at sige blev det også tider, hvor der ikke var meget at flage for - det skulle da lige være for at holde humøret oppe. 25 dage efter min fødsel indtraf nemlig "den sorte tirsdag", da New Yorks børse brød sammen i det berømte krak, som indledte tredivernes lange økonomiske verdenskrise. Siden har kriser og krige som bekendt været bestandige led i den almindelige verdensorden. Når jeg og mange af mine jævnaldrende på trods heraf har bevaret en vis robust optimisme, så skyldes det måske den erfaring, at vist hjælper det ikke at være født til en verdenskrise, men det hårdere.

ET HJEM MED KLAVER, MALERIER OG MALERE

Jeg blev født i en to-etagers rødstenshus, som ligger lige overfor Esrum Kro. Min Far, der var skrædermester, havde værksted i stuen, og vi boede på 1. sal. Mine forældre var dengang ganske unge, de var politisk, kunstnerisk og litterært interesserede og havde en stimulerende omgangskreds. Det fik jeg megen gavn af, fordi jeg, i modsætning til børn fra mere traditionsbundne hjem, aldrig blev verftet ud, når de voksne talte sammen, og altid fik svar på mine spørgsmål.

På min væg hænger et hyggeligt interiørbillede af den solide, gammeldags naturalist, Rasmus Sørensen. Det forestiller karnapstuen i mit barndomshjem og

dokumenterer, at jeg "kommer fra et hjem med klaver" - og med megen kunst på væggene. Klaveret var ikke et statussymbol, men en brugsgenstand, for min Mor spillede smukt og flydende "fra bladet", som det hed, når folk spillede efter noder og ikke blot "efter gehør". Billederne skyldtes min Fars store kunstinteresse, som medførte, at vore stuer og efterhånden også trappeopgangen blev taget i brug til maleri-ophængninger. Jeg husker malerier og grafik af kunstnere som den nu højt vurderede Kay Christensen, Rasmus Sørensen, O.V. Borch, Axel Salto, kulsviernes maler Poul Bille-Holst og den fortræffelige Esrum-maler Arnold Olsen.

Under et besøg i Esrum tegnede Kay Christensen et par poetiske portrætter af min Mor og mig. De er dateret 31. august 1931, og da jeg dengang kun var to år, husker jeg desværre ikke mødet med denne store kunstner.

Min næste oplevelse som model for en maler fandt sted i 1933, og den husker jeg til gengæld med knivskarp tydelighed. En dejligsommerdag kørte mine forældre mig til Ringgården i Hornbæk, hvor jeg, som de sagde, skulle males. Jeg var skrækslagen, fordi jeg med barnets bogstavelige opfattelse troede, at jeg skulle bemales over hele kroppen. Jeg begreb ikke, hvorfor mine ellers rare forældre ville udsætte mig for denne uhyrlighed, men gik ud fra, at den på én eller anden måde var nødvendig ligesom en lægeundersøgelse.

Til min store glæde skulle jeg blot sidde på en bæk ved Ringgårdens røde mur, medens den livlige og lattermilde Annette Houdt malede mit portræt. Hver gang jeg ser ansigtstrækkenes udtryk af næsten overjordisk harmoni, erindrer jeg min usigelige lettelse ved at slippe for bemalingen.

Sammen med min Far besøgte jeg Bille-Holst i hans hus i Esbønderup Skovhuse, hvor man blev budt velkommen - eller forskrækket - af nogle dramatiske, bemalede træskulpturer på indgangsportalen. Bille-Holsts markerede ansigtstræk svarede godt til hans djærvt karakteriserende malemåde, som vandt yderligere styrke gennem hans sans for billedkomposition. Over en tidsafstand på 40 år har jeg endnu erindringer om et vinterbillede med snekastere. Det ville jeg gerne gense en dag.

Maleren Arnold Olsen, der boede ved siden af Esrum Kloster, var i alle mine Esrum-år familiens ven og omgangsfælle. Han var et beskedent og elskeligt medmenneske med fin humoristisk sans og en mangesidig kunstnerisk begavelse.

Arnold Olsen var naturalist, men undgik skønmaleriet takket være friskhed og sikkerhed i farven. Han var også en fortrinlig sort-hvid kunstner, hvis pennetegninger gjorde sig godt i bogarbejder. Han tegnede til flere af den nordsjællandske hjemstavnsforfatter Georg Nordkilds bøger og udførte alle tegningerne til værket "Nordsjællands Helligkilder". Til dette værk, der blev til i samarbejde med provst Emil Steen-vinkel, Søborg, bidrog han også med de mundtlige overleveringer, for Arnold Olsen var tillige en flittig folkemindesamler. Hans indsats på dette område ses også i form af tekster og tegninger om nordsjællandsk folketro i Gilleleje Museums årbøger fra 1937 til 1946.

Som så mange andre kunstnere dengang kunne Arnold Olsen ikke eksistere uden et borgerligt erhvervs økonomiske rygstød. Derfor drev han fra 1910 og til sin død i 1945 virksomhed som malermester i Esrum og havde tillige en stilling som lærer i frihåndstegning ved Græsted tekniske Skole. Han var en glimrende dekorationsmaler med en sikker stilfornemmelse for skrift og

ornamentik , som bl. a. kom til udtryk i arbejder i Esbønderup, Nødebo og Villingerød kirker. Sidstnævnte opgave gav anledning til en af mange anekdoter om Arnold Olsens humor: en dag, da provst Steenvinkel ville opsøge Arnold i Esrum, fandt han på døren en seddel med følgende lakoniske meddelelse: "Træffes hver dag i Villingerød Kirke - undtagen søndag."

Det skal siges til Steenvinkels ros, at han morede sig hjerteligt over denne elegante finte, hvis udspring var Arnold Olsens Søren Kierkegaard-inspirerede afsmag for statskirken som institution.

Ved en anden lejlighed klagede en nabo - en pensioneret general - over, at malerens tamme allike havde lagt et klat på generalindens hat, som havde ligget på en havestol. Arnold svarede med et forbindtligt smil: "Herr general, jeg skal ved lejlighed gøre fuglen opmærksom på det upassende i dens optræden. Sådan kan man ikke behandle en generalindes hat!"

HOS FRØKENEN OG LÆREREN

Esrum Skole må selv efter den tids forhold have været meget gammeldags, da jeg kom i skole i 1936. Staben bestod af to personer, som vi kaldte Frøkenen henholdsvis Læreren. De bestred undervisningen af 4 klassetrin i to lokaler. Denne tilsyneladende umulighed kræver vist en nærmere forklaring: vi var inddelt i fire klasser, idet man, bortset fra første skoleår, gik to år i hver klasse. Dermed var den syvårige undervisningspligt opfyldt. Fra anden klasse tilhørte man første år "de små" og næste år "de store". Ved at lade børnene gå i skole hver anden dag - i hvert fald i de første år - og ved at lade lærerne undervise to klasser ad gangen, kunne kabalens bringes til at gå op. Metoden forudsatte et vist mål af selvstudium under vejledning af "de store".

Skolen lå på Hovedgaden nr. 21¹. Den bestod af en pæn villa med tjenesteboliger for Frøkenen og Læreren samt en fæl med to klasseværelser. Der var

også en gård med en smule gymnastikredskaber.

Undervisningen i kristendomskundskab var højt prioriteret. Hver eneste skoledag begyndte med salmesang, morgenbøn, salmevers og bibelshistorie. Til hver skoledag havde vi et nyt salmevers og et stykke bibelshistorie "for". Verset skulle kunnes udenad absolut fejlfrit, og alle i klassen blev hørt. Senere i undervisningsforløbet startede vi på Luthers katekismus med biskop Balslevs forklaringer. Såvel Luthers teser som Balslevs teologiske skoleridt i forklaringerne skulle citeres ordret under overhøring. Det var selvfølgelig enormt svært at lære, fordi det knudrede, gammeldags akademikersprog var delvis uforståeligt for os børn.

Vore rare lærere var muligvis uden skyld i de åndsfortærende krav om udenadslære, som antagelig har været påbudt. De virkede ganske mod hensigten og indgav de fleste af os en solid uvilje mod vers og kirkegang.

Undervisningen i historie og geografi baseredes også delvis på udenadslære. Der blev lagt stor vægt på at lære kongerækken udenad inklusive årstal. Det var ligeledes af største vigtighed at kunne udpege floderne Dnjepr og Dnjestr på et atlas uden navne, hvilket forekom mig en smule ejendommeligt, da Esrum-borgere sjældent havde erinde på de kanter.

Undervisningen i dansk, regning og skønskrift var solid, omfattende og ikke egentlig kedelig. Når en gennemsnitselev forlod Esrum Skoles fjerde klasse som fjortenårig var regnefærdighederne derfor i orden, og vedkommende kunne skrive sit modersmål praktisk talt korrekt.

Som et lille kuriosum kan det nævnes, at vi i de første skoleår skrev med griffel på skifertavle. Senere gik vi over til blyant og gammeldags pen og blæk. Fyldepenne var ikke tilladt, skønt sådanne begyndte at dukke op blandt eleverne. Med fyldepen kunne man nemlig

ikke opnå de variationer i stregtykkelsen, der kendetegner den engelskprægede litografiske skriveskrift, som vi blev undervist i.

Der var ingen diciplinkrise i Esrum Skole. Vi rejste os, når læreren kom ind og satte os først, når vi fik besked på det. Lærerne tiltalte os med De og frk. eller herr plus efternavn. Vi var vant til at optræde overfor voksne med en vis respekt og vant til en venlig og fornuftig behandling til gengæld. Det fik vi også, og korporlige afstraffelser forekom meget sjældent.

Mærkværdigvis var der kun to frikvarterer på en normal skoledag. Det ene var på et kvarter og det andet på en halv time. I det sidstnævnte måtte vi gå hjem at spise, hvilket passede godt med familiernes sædvaner, idet man spiste varm mad midt på dagen.

SELVGJORT ER VELGJORT

Med Grib Skov lige uden for døren havde vi masser af legemuligheder. Piger og drenge legede hver for sig, og det slår mig i skrivende stund, at jeg egentlig ikke aner, hvad pigerne foretog sig i deres fritid. Der var drenge nok at lege med, og hvis der var flere af samme navn, fik de et tilnavn efter faderens bestilling eller huset, de boede i - f. eks. Slagter-Jørgen og Bager-Jørgen eller Preben Trio og Preben Langhus. Indianerromaner og cowboyfilm blev genoplevet i Grib Skovs kulisser, der ofte genlød af ildkampe på knaldhætte- og hundeproppistol. De sidstnævnte gav et skrækindjagende brag fra sig, og vi fik en slem forskrækkelse, når vi glemte at spænde hanen, inden de krudtladede korkpropper blev stoppet i pistolens løb forfra. Så eksploderede ladingen nemlig i utide. Vi havde også "Winchester-rifler",

som vi selv udførte, med kolbe af et udskåret brædt og med et stykke af datidens sortlakerede elektrikertrør som løb.

Af respekt for den historiske sandhed må jeg tilstå, at vi i perioder var mere optaget af eksplosiver end godt er. Af en særlig type gammeldags smedjernsnøgler lavede vi de såkaldte nøglebøsser, hvis sprængstof bestod af svovl, som blev skrabet af tændstikker. Nøglebøsserne kunne afgive en ret tilfredsstillende eksplosion med et flot ildglimt. Desværre holdt bøsserne ikke så længe, da godset før eller senere revnede. At det eventuelt også kunne sprænges med ^{risiko for} ~~legemsbeskadigelse~~ ~~tilfælde~~ skænkede vi ikke mange tanker; men vi havde dog et sikkert instinkt for, at nøglebøsser hørte til de ting, som vore forældre skulle holdes i lykkelig uvidenhed om.

Det lykkedes os også at lave en karbidbombe², en slags sidestykke til den af de finske soldater senere lancerede Molotov-cocktail. Til karbidbomber benyttedes en flasketype, som ikke mere er i brug. Disse bomber sprang med et veldigt brag, mens knivskarpe glassplinter fløj til alle sider. Denne "leg" var selvfølgelig direkte livsfarlig, navnlig for ham, der armerede bomben og derefter spændte for at komme på sikker afstand. Eksplosionen indtraf nemlig ret hurtigt efter armeringen, og tidspunktet kunne ikke beregnes præcist, da flaskerne var af varierende styrke.

De nøgler og flasker, som brugtes til førnævnte eksperimenter, er nutildags ikke i almindeligt omløb. Nogle af mine yngre læsere vil muligvis føle sig skuffet af denne oplysning; men den må formodes at berolige deres forældre.

Vi skød også med bue og pil som Robin Hood og hans mænd fra Sherwoodskoven. Både miljøet og materialerne fandtes lige ude i skoven. Buerne lavede vi af hasselgrene og pilene af siv, som i spidsen blev forsynet med en stump af en hyldegren.

Det gav pilen den rette balance.

Endelig skød vi med slangebøsse, herunder en særlig variant, hvortil benyttedes hønsetræde=kramper i stedet for sten. Vi skød altid til måls og aldrig på dyr eller på hinanden. Det lå helt fast, sikkert som en bondeinspireret tradition, at den slags gjorde man simpelthen ikke.

Om vinteren kælkede vi ved Tingbakken, og omkring 1938 blev det moderne at løbe på ski. At købe ski i en sportsforretning var kun de færreste beskåret, så også skiene lavede vi selv. Udgangspunktet var et par brædder i passende størrelse, og bindængerne blev lavet af sammennittede læderremme. Problemet med at få opad-bøjede spidser på skiene blev, så vidt jeg husker, løst af Slagter-Jørgens storebror. Han fandt på at sømme et stykke forlods udklippet og bøjlet hvidblik fast forrest på hver ski. Som stave fungerede kosteskafter med påsømmet læderstrop foroven og et søm i den ~~modsatte~~ modsatte ende.

Senere, da min interesse holdt ved, ofrede min Far lidt penge på sagen, idet han fik den lokale snedker til at lave mig et par ski. Snedkeren kendte kunsten at bøje et stykke træ, og han havde også værktøj til at frembringe en styrerille midt i skienes skridflade, så disse ski var et stort fremskridt.

Det siger lidt om tredivernes økonomiske forhold, at en landsbyhåndværker kunne "særfabrikere" en vare i ét eksemplar billigere, end den kunne købes som massefabrikation. Det lå i, at tid havde man nok af, men en lejlighed til at tjene kontante penge kunne man ikke lade gå fra sig.

Sammen med nogle andre Esrum-drenge var jeg "ulveunge" og senere spejder i en meget aktiv trop,

der holdt til i Græsted. Også til spejdersport var Grib Skov ideel. Vi lærte terrænløb efter generalstabskort og kompas, lejrarbejder, brobygning og meget andet. Frem for alt lærte vi at færdes hensynsfuldt i naturen, og når vi forlod en lejrplads, måtte man ikke kunne se, at vi havde været der. Som ledere havde vi bl.a. Ole Rasmussen, en ung københavnere, der af helbredsgrunde havde taget arbejde på landet, Ole Steenvinkel, søn af provsten i Søborg, samt en af min Fars medarbejdere, Otto Nielsen, der ~~hul-~~ butiksindehaver i Gilleleje. Disse dygtige unge ledere stimulerede vor foretagsomhed og evne til samarbejde. Jeg tror også, at de fik bibragt os noget af den etik og de gentlemen-holdninger, som spejderbevægelsens skaber, Lord Baden-Powell, lagde vægt på.

*H senere glemmer
mange år var*

Ved siden af de mange udendørs forehavender blev der også tid til at læse en del. Vi kadede os aldrig, selvom vi ikke kendte til passiv underholdning. TV fandtes ikke og radioen, der endnu blev ledet af den navnkundige kammersanger Holm, bragte, så vidt jeg husker, ikke meget stof for børn. Vort eneste underholdningsmedium var Esrum Biograf, som senere af folkeviddet blev døbt Flod-Bio på grund af beliggenheden langs Esrum Å. Direktør og operatør var den lokale smedemester, og i stumfilmens tid stod Slagter-Jørgens Mor for ledsagemusikken på klaver. Byens vittige hoveder påstod, at hun kun kunne spille "An der schönen blauen Donau" og brugte den til alt fra løvejagter til fyrstebryllup; men det har nu nok været en humoristisk overdrivelse.

Flod-Bio fik senere tonefilm, og de folkelige danske film med ~~Wixx~~ blandt andre Marguerite Viby og Ib Schønberg blev veritable tilløbsstykker. Jeg har imidlertid også set "De tre fra benzintanken" og "Kongressen danser" med den vidunderlige

Lilian Harvey i Flod-Bio, så smeden havde altså også sans for det lidt mere forfinede repertoire.

BYENS HVERDAG

Lk
I Esrum var det endnu de små enheders tid, og vi børn oplevede de voksnes arbejdsliv som en naturlig del af vor hverdag. Byen havde et godt udvalg af handels- og håndværksvirksomheder, så der foregik hele tiden noget interessant.

På hjørnet af Hovedgaden og Klostergade lå "Esrums Dampbageri", som ejedes af Alvar Poulsen. Det med dampen i firmanavnet var et i datiden meget prestigeskabende element, fordi det diskret markerede, at her var tale om et industrielt drevet foretagende. Elektriciteten var endnu for dyr som teknisk energikilde, hvilket dog ændrede sig, da NESA³ i løbet af min barndom overtog strømforsyningen. Indtil da fik vi elektricitet fra et lille elværk på Esrum Møllegård.

Dampbageriet var en sirlig holdt og veldrevet virksomhed. I den klinisk rene butik ekspederede fru og ~~et elskeligt familiefaktotum ved navn~~ Karoline, som opnåede at blive dekoreret med Dronningens fortjenstmedalje i guld for lang og tro tjeneste. ~~Wasserkunstgæstebudskommunikation~~

~~Wasserkunstgæstebudskommunikation, så den med til at gøre~~
~~meget for den lidt elskelige, men stadigvæk, som~~
~~de såkaldte Wasserkunstgæstebudskommunikation, som~~

I selve bageriet var det morsomt at se de store ovne blive fyldt og tømt ved hjælp af lange træspader. De dygtige bagersvende håndterede deres værktøj i en fart og med en adræthed, der kunne få arbejdet til at ligne en balletforestilling.

Bageriet havde to-tre varevogne, der kørte faste "brødruter" til forbrugerne i oplandet. Det var store, gedigne varebiler malet i en smuk grøn farve med firmanavn og bagersymbolet, kringler og krone, i guld. "Brødkuskene", som de endnu blev kaldt trods motoriseringen, var i khaki-uniformer inklusive kasket med firmanavn i guld.

Hendes
"højre hånd",
den meget
afholdte

forestilling.

Denne vareformidling benyttedes også til mælk og kød, så folk fik livsfornödenheder bragt direkte til døren. Mælkeemanden kom hver dag, mens slagter og brødkusk formodentlig kom et par gange om ugen. Det er ganske tankevækkende, at denne forbrugervenlige service kunne bære sig økonomisk. Salgskuskene havde et antageligt levebrød, og deres principaler fik også et rimeligt udbytte af denne handelsform.

Mælkevognen var en hestevogn fra Lerbæk Mejeri ved Esbønderup. Flaskemælk var ikke slået igennem for alvor, og "papmælk" fandtes slet ikke. Derfor var vognen indrettet med junger⁴ til sødmælk, kærnemælk, fløde og piskefløde. Jungerne havde aftapningshaner af messing, som stak ud af huller i vognsiderne. Hannerne kunne kun åbnes ved hjælp af smukt udførte messingnøgler, som kusken og hans medhjælper havde hængende i en læderstrop ved siden af deres pengetasker.

Mælkekusken kørte et par huse frem ad gangen, hvorpå han ringede med en messingklokke. Så kom husmødrene ud med deres kander og fik leveret mælken i "løs vægt". Opmålingen blev foretaget med målekander i størrelserne ~~1/1, 1/2, 1/4 og 1/10 liter.~~ 1/1, 1/2, 1/4 og 1/10 liter.

Skønt målangivelserne liter og kg var lovfæstet allerede i 1907, brugte husmødrene stadig betegnelserne pot og pægl om henholdsvis 1/1 og 1/2 liter, og de købte smør i pund og ikke i halvkilo. Selv nu, hvor vi skriver 1984, virker udtrykket et halvt kilo smør helt akavet for mig, mens et pund smør synes mig en fuldstændig naturlig enhed.

Esrum havde i trediveerne to købmandsforretninger. Den ene, som dengang tilhørte Søren Willumsen, lå overfor autoværkstedet på Hovedgaden, og den er stadig i funktion, nu som Esrums eneste dagligvareforretning. Den anden

F. Johs.

købmand, ~~E~~ Olsen, havde sin forretning Hovedgaden 15A ved siden af mit barndomshjem. Vi handlede begge steder, for familien Willumsen var private venner, og købmand Olsen var nabo. Den slags forhold tog man hensyn til i en lille by.

Foruden de gængse kolonialvarer førte en provinskøbmand også en del isenkram. Købmand Olsen handlede tillige med korn- og foderstoffer, som blev opbevaret i en to-etagers magasinbygning, der lå i gården bag købmandshuset. Som nabobarn fik jeg lov til at hjælpe lærlingene, når der var noget at gøre på magasinet. Her lærte jeg at køre med sækkevogn, et snildt, tohjulet redskab, som blev brugt til indendørs transport af de tunge kornsække.

Købmand Olsen havde også benzinsalg fra en høj stander, hvor benzinen blev pumpet op med håndkraft, 5 liter ad gangen. Tidens biler havde store, langsomtgående og meget tørstige motorer, men det var til at leve med, for i 1933 kostede benzinen 25 øre pr. liter inklusive en statsafgift på 7 øre. Mens der blev tanket op, kunne bilisten gå over til købmandens nye automat og trække en pakke cigaretter - f. eks. 10 stk. blå North State. Indkast to 25-ører, 10 øre tilbage i pakken.

Købmanden bragte naturligvis varer ud til kunderne, hvis de ønskede det. Udbringning i byen og den nærmeste omegn sorterede under bybudet, mens ture til ejendomme i oplandet blev besørget af en lærling eller ung kommis⁵. Sådan en tur gjaldt det om at komme med på , og jeg husker tydeligt den bedste af dem alle, som fandt sted da jeg var seks år gammel. Vi skulle ud til "Sølyst", et H. C. Andersensk eventyrhus, som ligger ganske ensomt ved en lille havn i den nordlige ende af Esrum Sø, hvor Esrum Kanal begynder. Her boede i sin tid præmanden, dengang man transporterede tømmer på præmme ad Esrum Kanal til afskibning i Dronningmølle.

ind

Det var en dag i det tidlige efterår, blæsende, men med høj himmel og stærk sol. Vi trillede afsted i en lille enspændervogn, og hesten, en sejt islænder, travede muntert afsted ad Søvejen gennem Krogdal Vang. Her bestod skoven mest af bøg, isprængt eg, ahorn og enkelte nåletræer. Det gult, brunt flammede løv blev gennemlyst af solen til en glødende farvesansning i dramatisk kontrast til granernes massive, stedsegrønne søjler. Det var første gang, jeg oplevede denne farve^{virkning}~~ansning~~, som sammen med stemningen omkring det lille hus ved søen gjorde turen til en varig erindring.

På Hovedgaden nr. 8 lå en lille manufaktur- og trikotageforretning, som afgjort var noget for sig. Såvel firma som indehaver gik i daglig tale under navnet Parti-Hansen, hvilket ikke hentydede til en særlig forkærlighed for partipolitik, skønt Parti-Hansen var en til det iltre vital, lille mand. Det pudsige tilnavn skrev sig fra den omstændighed, at Hansen næsten udelukkende handlede med partivarer. For ikke-handelskyndige skal oplyses, at partivarer kan stamme fra fabrikanter eller importører, som til spotpris skiller sig af med varer, der af en eller anden grund ikke er slået an. Restpartier kan også stamme fra konkursboer og detailforretninger, der har drejet nøglen om for stedse. Handelen med partivarer kræver udpræget forretningstæft, en lynhurtig talhjerne og megen energi af sin udøver. Parti-Hansen besad disse egenskaber i rigt mål, og hans ubændige initiativ og idérigdom gjaldt ikke blot egne anliggender, men også byens.

For fuldstændighedens skyld bør nævnes, at Esrums butikshandel også omfattede en Tato l⁶, en tobakshandel med bladsalg og en skotøjsforretning.

Tredivernes solide samfundestøtter gik nødig i "ferdigsyet tøj", som det blev kaldt. Beklæd-

ningen skulle være skrædersyet, gerne af prima engelsk kamgarn og med første klasse foerstoffer. Det var fint, individuelt håndskræderi af denne type, som min Far og hans svende syede på værkstedet i Esrum. Der blev taget et utal af mål på kunderne, og de mødte til flere prøvninger efterhånden, som arbejdet skred frem. Når tøjet så var færdigt, sad det perfekt. Bærerens eventuelle kropslige uregelmæssigheder og skavanker var skjult eller i hvert fald camoufleret. Hos satte borgere gjaldt det ofte om at fjerne indtrykket af det, der med et elskværdigt udtryk kaldtes "en smule embonpoint". På godt dansk og uden omsvøb betyder det for meget mave.

En skrædersyet habit kostede selv i trediverne en net sum, men den var dog til at betale. Den var ikke en dårlig investering, for i kraft af de gedigne materialer og den eminente forarbejdning holdt en sådan habit næmt et tiårs tid. Den påfaldende velklædthed, som præget velmeriterede herrer på fotografier fra trediverne vare hermed forklaret.

Til hverdagens lydbillede af Esrum i min barndom hører nogle skærende, langstrakte hvin, der godt kunne få én til at tro, at den berygtede Broder Rus⁷ fik sig en særlig grundig ristning i skærsilden. Lyden kom dog ikke fra Helvede, men fra Esrum Savværk, hvor savværksejer Bornø og hans folk var ifærd med at skære hele træstammer op til bygningstømmer.

Som skolekammerat til indehaverens søn, Peter, fik jeg lov til at følge arbejdet på savværket. Det var et imponerende syn, når den store, motordrevne rundsav fræsede sig gennem en tyk træstamme på langs. Savværksdriften afstedkom store mængder savsmuld, som daglig blev skovlet op og kørt ud på en bunke i det fri. Den var på størrelse med en middelstor kæmpehøj og under navn af "Savsmuldbjerget" var den en yndet drengelegeplads. Bjergene egnede sig godt til at blive belejret og indtaget,

hvilket medførte en god del savsmuld i de kæmpendes tøj og hår, så vi var lidet præsentable, når vi kom hjem.

SMÅ FOLK, GODE FOLK

Den økonomiske verdenskrise, som varede langt op i trediverne, mærkedes naturligvis også i Esrum, hvis handel og håndværk delvis beroede på landbrugets behov for varer og tjenesteydelser. Og landbruget, som allerede i tyvernes midte havde haft dårlige år, blev ramt påny af krisen. I 1930-31 var forrentningsprocenten kun på 0,6 og året efter faldt den til 0,5, d.v.s. til direkte tab. I de følgende år gik det langsomt en smule fremad, men der var småt med penge selv til det allermost nødvendige. En dygtig bonde på en arvet, gældfri gård klarede sig, men for en nyetableret landmand på en ejendom med gæld kunne det let gå galt, trods al flid og dygtighed.

Alligevel var forholdene i Esrum mindre trøstesløse end i storbyerne. Boligforholdene var friere og bedre, der var let adgang til billige levnedsmidler, og det drøjede på den lave arbejdsløshedsunderstøttelse. Desuden var det lettere ved personligt initiativ at få noget at rive i, når lejlighed bød sig.

En lokal landmand blev lidt af en legende i disse år. Han hed Ernst Olsen og drev et husmandsbrug i Rishaven. Ernst var myreflittig, troende kristen og en god økonom. Han havde den særhed, at han ville spare penge op, uanset forholdene. Det skete i form af halvkronestykker, en forlængst udgået mønt, som folkeviddet træffende gav xx navnet "husmandskrone". Ernst samlede sine husmandskroner i ruller, og når han syntes, der var tilstrækkeligt mange af dem, gik han i banken og satte dem ind på sin konto.

På en tid, da de fleste landmænd kom i banken for at låne, var denne trafik nok så bemærkelsesværdig, og en dag skød bankbestyreren den professionelle diskretion til side og spurgte: "Sig mig en gang,

Ernst Olsen, hvordan går det egentlig til, at De, der dog sidder med en forholdsvis lille ejendom, bestandig kommer og sætter penge ind?"

"Det skal jeg side Dem, bankbestyrer," svarede Ernst, "det går til med Guds hjælp og lidt mælkekørsel".

Svaret, som var ment helt bogstaveligt, siger i sin ordsprogsagtige knaphed noget lærerigt om denne selvhjulpne mands livsholdning.

Den omtalte mælkekørsel drejede sig især om den daglige transport af nymalket mælk fra omegnens gårde til mejeriet. Dette ekstra arbejde havde Ernst skaffet sig for at supplere indtægten fra sit lille landbrug.

En arbejder havde også sine muligheder for at få det til at løbe rundt trods de dårlige tider. Der var f. eks. Simon Hansen, som sammen med sin kone Ragnhild og datteren Connie (opkaldt efter en dansk filmsukces), boede i en lille, hyggelig lejlighed på 1. sal i Rutebil-Jensens villa. Disse flinke og livsglade mennesker tilhørte mine forældres omgangskreds, og Simon lærte mig i årenes løb at håndtere et stykke værktøj. Han var oprindelig uddannet som kolonialkommis, men var i tidens løb blevet en slags håndværksmæssig altnuligmand. Han var fagforeningsorganiseret og kunne altså få understøttelse i arbejdsløshedsperioder. Dem skulle der dog nødig være for mange af, så Simon udfoldede meget initiativ for at skaffe sig arbejde. Han var meget håndsnild, navnlig til tømrerarbejde, og byggede bl.a. en stor garage til Rutebil-Jensens busser i Dronningmølle. Simon var også skrap til at grave og stable en sivebrønd til spildevand, så det runde murstensarbejde stod som et helt kunstværk, og han kunne få en flot hønsegård op at stå med små midler. Altså en nyttig mand i en by som Esrum.

UVEJRET TRÆKKER OP

De lejlighedsvis skærmydsler mellem politiske ungdomskorps fra venstre og højre fløj var noget, som esrumborgerne blot læste om i avisen. Folk kendte hinanden for godt og var for meget i samme båd til at hidse sig op over partipolitik. Man holdt sig stort set til de traditionelle grupperinger og var lige gode venner for det. Arbejderne var socialdemokrater, husmændene radikale, bønderne venstrefolk og de handlende konservative.

Fireblads-systemet trivedes endnu, og folk i Esrum abonnerede på deres respektive lokale partiaviser. Det var Nordsjællands Socialdemokrat, Nordsjællands Venstreblad (radikalt), Frederiksborg Amts Avis (Venstre) og Frederiksborg Amtstidende (konservativ), som alle udkom i Hillerød. De mest udadvendte supplerede deres lokale dagblad med en københavneravis, f. eks. Politiken, som mine forældre abonnerede på.

Postvæsenet havde den ekstra service, at søndagsaviser kunne afhentes søndag formiddag på postkontoret, der havde til huse i Klostret. Dengang havde Esrum nemlig eget posthus og var endnu ikke degraderet til en lokalitet under Grøsted.

Det var min opgave at hente avisen hver søndag, og på hjemvejen kunne jeg lige nå de vigtigste overskrifter. Der kom efterhånden store og dystre bogstaver på forsiden.

I 1936 brød den spanske borgerkrig ud. Den italienske og den tyske diktator benyttede lejligheden til at give deres spanske kollega en militær håndsrækning, og samtidig fik de afprøvet deres nye krigsmaskiner. Tænksomme mennesker begyndte at ane en uhyggelig skrift på væggen.

Man kunne dog også læse beroligende ord i avisen. På et møde i København i oktober 1937 erklærede ingeniør Knud Højgård ganske vist, at der var fare for krig og for Danmark. Han opfordrede derfor til dannelsen af en samlingsregering, som skulle sørge for et effektivt forsvar. Men

landsfaderen, statsminister Stauning, kunne berolige med, at "ingeniørens forslag er sikkert fremsat i den bedste mening, men uden at tænke på, at det gode er ofte det bedstes værste fjende."

Den 1. september 1939 indledte Nazityskland sin lynkrig mod Polen. Tredive år var ved at rinde ud, og det årti, der begyndte med en verdenskrise, sluttede med starten på en verdenskrig.

København - den lille by i det lille land - fik ikke længere lov til at "hygge sig i smug".

NOTER

- ¹ I trediverne brugte man ikke husnumre i Esrum.
Alle i artiklen anførte adresser er fra 1980.
- ² Karbid udvikler gas ved tilførsel af vand.
- ³ Nordsjællands Elektricitets- og Sporvejs-Aktieselskab.
- ⁴ Beholdere af fortrinnet blik.
- ⁵ Udtales med tryk på anden stavelse og stumt s.
Betegnelse for en faguddannet ekspedient. Betyder egentlig "betroet". Udtrykket stammer fra fransk og latin.
- ⁶ Lille detailbutik med husholdnings- og toiletartikler. Tilhørte en butikskæde.
- ⁷ Ifølge et middelalderligt sagn Djevelen, som i menneskeskikkelse tog plads som kok på Esrum Kloster og lokkede munkene til et udsvævende liv, indtil han blev manet bort.

~~⁸ Første vers af digtet "Fjerde maj" fra
Poul Sørensen: "Det danske år", København 1949.~~